

Матушко Олександр Аркадійович,
старший викладач
кафедри режисури та акторської майстерності
Київського національного університету
культури і мистецтв
orcid.org/0000-0002-5972-8560
ma-16@i.ua

ВАРІАТИВНІСТЬ ІНКЛЮЗИВНИХ ПРАКТИК У ТЕАТРАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

У статті досліджено проблематику впровадження інклюзивних практик у закладах культури України на прикладі театрів. Констатовано пріоритетність створення безбар'єрного доступу та інклюзивного середовища в українських театральних закладах.

З'ясовано, що доступність передбачає створення умов для забезпечення рівного доступу до працевлаштування та участі в різноманітних видах діяльності для осіб з інвалідністю, а також усунення перешкод фізичного рівня (або їх мінімізації) з метою створення рівних можливостей для забезпечення доступу до культури для всіх категорій громадян.

Розглянуто методичні рекомендації щодо створення культурних продуктів та надання послуг, а також нові стандарти доступності у галузі культури, розроблені в рамках державних ініціатив зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 р. і екстрапольовано їх на сучасні вітчизняні театральні практики. Виявлено основні напрями діяльності театральних закладів, пов'язані з інтегруванням концепції інклюзивної культури (забезпечення безперешкодного доступу до театального закладу та створення відповідних умов для безбар'єрного отримання культурних послуг для всіх категорій громадян; створення культурного продукту з урахуванням потреб людей з інвалідністю, людей з вадами зору, слуху, моторики, інтелектуальними та психічними порушеннями, як вродженими, так і набутими; формування безбар'єрного підходу щодо роботи людей з особливими потребами у театральних колективах; заснування театральних колективів, що спеціалізуються на роботі з акторами, які мають певні фізичні та/або психічні розлади з метою реалізації; розробка цифрового контенту – вебсайтів, мобільних додатків – відповідно до концепції різноманітності, справедливості та інклюзії). Розглянуто роль фестивального руху (інклюзивний фестиваль «ШЛЯХ», міні-фестиваль «Більше ніж гра») в сприянні інтегрування інклюзивної театальної культури в Україні і виявлено їх роль у відкритті акторів з інвалідністю, інклюзивних театральних колективів, популяризації інклюзивних театральних практик та ін. Окреслено ряд проблем, що постають на шляху до створення безбар'єрного простору та інклюзивного середовища в українських театральних закладах і запропоновано шляхи їх вирішення. Наголошено на необхідності подальших розробок контекстуалізованих, стійких та партисипативних стратегій інтегрування культурної інклюзії в діяльність театральних закладів України, побудованих на залученні в цей процес всіх суб'єктів культурно-мистецького процесу. Особливий акцент зроблено на важливості формування в українському суспільстві розуміння різноманітності і безбар'єрності як переваги, до якої необхідно прагнути, а не проблеми, що вимагає вирішення.

Ключові слова: інклюзивні практики, театральні заклади, безбар'єрний простір, інклюзивне середовище, доступність, люди з особливими потребами.

Matuzko Oleksandr,
*Senior Lecturer at the
 Department of Directing and Acting
 Kyiv National University of Culture and Arts
 orcid.org/0000-0002-5972-8560
 ma-16@i.ua*

VARIABILITY OF INCLUSIVE PRACTICES IN UKRAINIAN THEATRE INSTITUTIONS

The article examines the issues of implementing inclusive practices in Ukrainian cultural institutions using the example of theaters. The priority of creating barrier-free access and an inclusive environment in Ukrainian theatrical institutions is stated. It is found that accessibility involves creating conditions to ensure equal access to employment and participation in various types of activities for people with disabilities, as well as eliminating physical barriers (or minimizing them) in order to create equal opportunities to ensure access to culture for all categories of citizens.

Methodological recommendations for creating cultural products and providing services, as well as new accessibility standards in the field of culture, developed within the framework of state initiatives to create a barrier-free space in Ukraine by 2030, are considered and extrapolated to modern domestic theater practices. The main areas of activity of theater institutions related to the integration of the concept of inclusive culture have been identified (ensuring unhindered access to the theater institution and creating appropriate conditions for barrier-free receipt of cultural services for all categories of citizens; creating a cultural product taking into account the needs of people with disabilities, people with visual, hearing, motor, intellectual and mental disabilities, both congenital and acquired; forming a barrier-free approach to the work of people with special needs in theater groups; establishing theater groups specializing in working with actors who have certain physical and/or mental disorders for the purpose of implementation; developing digital content – websites, mobile applications – in accordance with the concept of diversity, justice and inclusion). The role of the festival movement (inclusive festival «SHLYAKH», mini-festival «More than a Game») in promoting the integration of inclusive theater culture in Ukraine is considered and their role in discovering actors with disabilities, inclusive theater groups, popularizing inclusive theater practices, etc. is identified. A number of problems that arise on the way to creating a barrier-free space and an inclusive environment in Ukrainian theater institutions are outlined and ways to solve them are proposed. The need for further development of contextualized, sustainable and participatory strategies for integrating cultural inclusion into the activities of theater institutions in Ukraine, built on the involvement of all subjects of the cultural and artistic process in this process, is emphasized. Special emphasis is placed on the importance of forming in Ukrainian society an understanding of diversity and barrier-freeness as an advantage to be strived for, rather than a problem that requires a solution.

Key words: inclusive practices, theater institutions, barrier-free space, inclusive environment, accessibility, people with special needs.

Вступ. Діяльність закладів культури України на сучасному етапі відбувається в умовах безпрецедентних трансформаційних процесів, пов'язаних зі зміною соціокультурного простору, глобалізацією та євроінтеграційними процесами. Одним із важливих елементів культурної політики Європейського союзу, дотримання якої визнано пріоритетом для української держави, є культурна інклюзія, що передбачає створення необхідних передумов для надання всім членам суспільства рівного доступу до культурних ресурсів – практик, послуг, продуктів. Сучасна діяльність українських закладів культури засвідчує адаптування відповідно до запитів людей з особливими потребами – їх варіативність зумовлена галузевою

специфікою. Театральні заклади, роль яких у доступі до культури та соціальному представництві надзвичайно актуальна для сучасного українського суспільства, наразі розширюють власну діяльність в кількох напрямках розвитку інклюзивної культури, що, у свою чергу, вимагає теоретичного осмислення та дослідження з позицій сучасної культурології.

Аналіз попередніх досліджень. Значний інтерес до проблематики інклюзивності в сучасному соціокультурному просторі викликає відповідну увагу українських науковців. Так, наприклад, питання створення безбар'єрного середовища та соціальної інклюзії в контексті культуротворчості розглянуто Р. Мохнюком (2022). Дослідженню сучасних

соціокультурних практик інклюзії в музейних закладах та перспектив розвитку в їх стратегіях присвячено публікацію Ю. Ключко (2022). Аналіз кращих практик музейних інклюзій крізь призму організаційної політики закладів здійснюють М. Ясеновська та О. Зіненко (2020) Спробу обґрунтувати взаємозв'язок між інклюзивною комунікацією та інклюзивною культурою здійснює Г. Лещук в статті присвяченій термінологічному аналізу інклюзивної комунікації як інструменту формування інклюзивної культури (2021). стислий аналіз окремих прикладів культурної інклюзивності в культурі України здійснює М. Швець (2025). Наголошуючи на важливості підтримки розвитку сучасної європейської політики на шляху вступу України до ЄС, науковець здійснює огляд таких інклюзивних практик, як Міжнародний фестиваль документального кіно про права людини DocuDays, культурні заходи в рамках програми «Музей без бар'єрів: від теорії до практики», Національної філармонії України в рамках проєкту МКСК «Культура без бар'єрів», а також розглянуто державні ініціативи зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 р. Діяльність закладів культури і мистецтва в контексті особливостей цифрової інклюзії в культурних індустріях України розглядає І. Швець (2023), з акцентом на виявлення її значення, потенціалу та можливостей. Отже, можна констатувати, що означена проблематика поступово входить до кола наукових інтересів сучасних українських дослідників, проте багато її аспектів, зокрема тих, що стосуються культурної інклюзії в театральних закладах, лишаються невисвітленими.

Мета статті – виявити особливості впровадження практик культурної інклюзії в закладах культури України на прикладі театрів та проаналізувати основні напрями діяльності театральних закладів для забезпечення безбар'єрного простору.

Виклад основного матеріалу. Одним із найбільших перспективних напрямів розвитку діяльності сучасних закладів культури України є інклюзивність, що позиціонується своєрідним глобальним пріоритетом суспільства XXI ст. В рамках інклюзивної культури визначено та визнано право всіх без винятку членів суспільства на отримання доступу до якісних культурних послуг, практик та продуктів, а також можливості брати участь в процесі їх створення.

Основними аспектами інклюзивної культури є доступність, безбар'єрність, інклюзивність, різноманітність та справедливість, а специфіка їх реалізації залежить від конкретного контексту (Pressman, Schulz, 2021, с. 43). Так, зокрема, зародження концепції доступності як центральної сили в розвитку мегаполісів простежується від 20-х рр. XX ст., коли термін «доступність» було вперше використано в теоретичних працях, присвячених транспортним мережам та моделям розподілу подорожей в Північній Америці (Mitchell, Rapkin, 1954, с. 44). Протягом наступних десятиліть ідея доступності зазнала певних трансформацій, набуваючи нових вимірів та значень (Levine, 2020). Дослідники стверджують, що протягом останніх п'ятдесяти років концепція доступності змістилася від зосередження на бар'єрах до зосередження на людях, перейшовши від «партикуляристського розгляду доступу до універсалістського бачення (Gresco, 2018, с. 207). На початку 2020-х рр. доступність набуває такого визначення: «проєктування, будівництво, розробка та обслуговування об'єктів, інформаційно-комунікаційних технологій, програм та послуг, щоб усі особи, включаючи осіб з інвалідністю, могли користуватися ними повноцінно та незалежно» (The White House, 2021).

Отже, доступність передбачає:

– надання послуг та, за необхідної, трансформації діяльності з їх надання, для забезпечення рівного доступу до працевлаштування та участі в різноманітних видах діяльності для осіб з інвалідністю;

– усунення перешкод фізичного рівня (або їх мінімізації) з метою створення рівних можливостей для забезпечення доступу до культури для всіх категорій громадян, зокрема осіб з вродженими або набутими вадами, на справедливій основі.

Таким чином, в межах діяльності закладів культури загалом та театральних закладів зокрема, поняття доступності передбачає усунення фізичних, сенсорних та когнітивних бар'єрів, забезпечення доступу до тих місць, послуг та практик, що раніше були недоступними/складно доступними для людей з інвалідністю.

Варто зазначити, що в рамках проєкту «Культура без бар'єрів» (2024 р.) було розроблено низку методичних рекомендацій, спрямованих

на створення доступних культурних продуктів та послуг, а також напрацювання нових стандартів доступності у галузі культури (Швець, 2025, с. 164). Відповідно до галузевої специфіки у випадку театральних закладів в першу чергу інклюзивні практики спрямовані на залучення до театральної культури усіх категорій громадян, без будь-яких обмежень. Одним із найбільш розроблених напрямів інтегрування інклюзивних практик в українських театрах наразі є надання доступу до фізичного простору закладу та створення умов для отримання безбар'єрного доступу до вистав, перформансів та інших форматів театральних практик.

Важливість забезпечення доступності театру як закладу культури для всіх категорій громадян виходить за межі концепції доступності та в широкому розумінні є важливою та невід'ємною частиною власне самої театральної діяльності – культурної практики, яка повністю зосереджена на соціумі.

Протягом історичного розвитку театр априорі є інклюзивним середовищем, охоплюючи зокрема різноманітні маргіналізовані групи. На думку К. Конрой, доступний театр передбачає позиціонування глядацької аудиторії як надзвичайно різноманітної групи людей та надання широких можливостей для використання комунікаційного апарату театру потенційно різними способами» (Congroy, 2019, с. 49). Таким чином, театральні заклади мають одними з перших залучати людей з фізичними або інтелектуальними вадами, сприяти нормалізації та популяризації досвіду роботи людей з інвалідністю забезпечуючи в тому числі і сприяння соціальній згуртованості громадян.

Варто зазначити, що процесу інтегрування інклюзивної театральної культури в Україні значно сприяє робота фестивалів. Наприклад, одним із показових прикладів є інклюзивний фестиваль «ШЛЯХ», діяльність якого спрямована на «відкриття на театральній сцені акторів з інвалідністю та інклюзивних колективів» (Український культурний фонд, 2025). З 2020 р. фестиваль поєднує офлайн- та онлайн-формати, значно розширивши географію учасників (Польща, Литва, Латвія, Німеччина та ін.), а в його рамках відбуваються майстер-класи, семінари та ін.

Міні-фестиваль «Більше ніж гра», що відбувся в рамках IV Освітнього фестивалю

Арсенал ідей (26-30 вересня 2018 р.) поєднав на одній сцені не лише професійні та аматорські колективи, але й інклюзивні колективи. В його рамках відбулися покази вистав «Зовсім інша» (режисер П. Авраменко) Житомирського обласного українського музично-драматичного театру імені Івана Кочерги, «Літо на долонях» Інклюзивного театру «Perfeco-in-Kilaba» (м. Вишгород), «Маленькі історії великого міста» (режисер В. Любота) Народного аматорського театру-студії «Паростки», вистава-маніфест «Я людина» Театральна студія Благодійного товариства допомоги особам з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень «Джерела» та ін. (Мистецький арсенал, 2018).

Не менш важливим аспектом в умовах сучасного цифрового суспільства є надання безперешкодного доступу до цифрового контенту українських театрів. На думку дослідників, оскільки доступність інформаційно-комунікаційних технологій набула фундаментального значення, дозволяючи громадянам реалізувати власні права на доступ до основних послуг та участі у демократичних процесах, а також сприяючи соціальній інтеграції, актуальною у цьому контексті є розробка спеціалізованих інтернет-ресурсів, вебдодатків та онлайн-контенту, що відповідає специфіці діяльності театральної індустрії (Швець, 2024, с. 98) для забезпечення безперешкодного отримання необхідної інформації про театральні проєкти, заходи, працевлаштування в театральні заклади, а також участі в комунікаційному процесі, опосередкованому соціальними медіа.

Водночас незважаючи на позитивні приклади інклюзивності в театральних закладах культури України неможливо не наголосити на ряді викликів, що виникають в цьому процесі, від обмеженої інституційної координації інклюзивних ініціатив та проблем, пов'язаних з підготовкою кадрів, до неможливості надання рівного доступу до технологій та ін.

Найбільше перешкод постає в процесі забезпечення можливостей для участі в процесі створення театрального продукту людей з різними потребами та умовами. В першу чергу це пов'язано з обмеженнями та нерівністю, що виникає незважаючи на прийняття необхідних законодавчих норм з боку провладних інституцій в рамках державної політики України,

провокуючи подальший розвиток за сценаріями культурного розриву, сегрегації та виключення.

Окрім того, у багатьох театральних колективах не напрацьовано необхідного ефективного інструментарію та чіткого розуміння конкретних потреб людей з особливими потребами – у свою чергу це суттєво обмежує діяльність із розробки та впровадження адаптивних стратегій. Проблема посилюється нестачею необхідного матеріального, технологічного та інфраструктурного забезпечення, що значно посилює розрив між принципами культурної інклюзії та реальною діяльністю театральних закладів (особливо актуальною ця проблема є для регіонів) (Jiménez, Quinto, Yambo, Méndez, 2024, с. 2955). Відсутність високого рівня культури інклюзивності в українському суспільстві, а в окремих випадках збереження дискримінаційного та стигматизуючого ставлення до людей з інвалідністю або іншими вразливими станами, що негативно впливає на їхню самооцінку та почуття повноцінної приналежності до соціуму (Marín, Rogel, Báez, Suintaxi, Salazar, Falcones, 2024, с. 4) також створює значні перепони для створення безбар'єрного середовища.

Варто зазначити, що на зниження ефективності створення інклюзивного середовища в театральних закладах впливає недостатньо розгалужена система міжінституційного координування і відсутність активності з боку громади в культурному процесі в цілому. Незважаючи на те, що державна культурна політика сформовано на основі принципів рівності та безбар'єрності (Урядовий портал, 2021), доводиться констатувати певні прогалини в її операційній реалізації, моніторингу та оцінюванні ефективності.

Окрім того, варто звернути увагу на те, що процес впровадження інклюзивних практик в діяльність театральних закладів має базуватися на цінуванні та повазі культурного різноманіття українського суспільства, з метою сприяння надання безперешкодного доступу для всіх громадян, незалежно від раси, етнічної приналежності, статі, релігії чи соціально-економічного статусу (Hall, 2010, с. 49). Посприяти цьому можуть дії, спрямовані на створення

соціокультурного середовища, в якому цінується та підтримується культурне різноманіття, руйнуються бар'єри та посилюється взаємодія між різними культурними групами.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати пріоритетність створення безбар'єрного доступу та інклюзивного середовища в українських театральних закладах, що відбувається з урахуванням нових стандартів доступності у галузі культури, розроблені в рамках державних ініціатив зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 р. Дослідження виявило, що в контексті специфіки діяльності театральних закладів інтегрування концепції інклюзивної культури відбувається в кількох напрямках: забезпечення безперешкодного доступу до театального закладу та створення відповідних умов для безбар'єрного отримання культурних послуг для всіх категорій громадян, зокрема з урахуванням потреб людей з інвалідністю, людей з вадами зору, слуху, моторики, інтелектуальними та психічними порушеннями, як вродженими, так і набутими (пандуси, ліфти для осіб з обмеженими можливостями, написи шрифтом Брайля, покази з тифлокоментарем та ін.); постановка вистав з урахуванням запитів людей з особливими потребами; формування безбар'єрного підходу до включення людей з особливими потребами у театральні колективи; створення театральних колективів, що спеціалізуються на роботі з акторами, які мають певні фізичні та/або психічні розлади; розробка цифрового контенту – вебсайтів, мобільних додатків – відповідно до концепції різноманітності, справедливості та інклюзії). Водночас, на основі вищевикладеного можна констатувати необхідність подальших розробок контекстуалізованих, стійких та партисипативних стратегій інтегрування культурної інклюзії в діяльність театральних закладів України, побудованих на залученні в цей процес всіх суб'єктів культурно-мистецького процесу, а головне – формування в суспільстві розуміння різноманітності і безбар'єрності як переваги, до якої необхідно прагнути, а не проблеми, що вимагає вирішення.

Список використаних джерел:

- Інклюзивний театральний проєкт «Більше ніж гра». Мистецький арсенал. 2018. URL: <https://artarsenal.in.ua/vystavky/podia/inklyuzyvnyj-teatralnyj-proekt-bilshe-nizh-gra/> (дата звернення : 13.10.2025).
- Ключко, Ю. М. (2022). Сучасні соціокультурні практики інклюзії в діяльності музеїв. *Питання культурології*, 39, 141–150.
- Лещук, Г. (2021). Інклюзивна комунікація як інструмент формування інклюзивної культури : термінологічний аналіз. *Social Work and Education*, 8, 3, 364–372. DOI: 10.25128/2520-6230.21.3.5.
- Мохнюк, Р. С. (2022). Інклюзія як один з напрямів стратегії розвитку громадянського суспільства: чинник культуротворчості. *Питання культурології*, 39, 182–193. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.39.2022.256926>.
- Про схвалення Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021. Урядовий портал. 2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-shvalennya-nacionalnoyi-strategiyi-iz-stvorennya-bezbaryernogo-prostoru-v-ukrayini-na-period-do-t140421>
- Театральний фестиваль шлях – платформа для розвитку інклюзивного театру. Український культурний фонд. 2025. URL: <https://ucf.in.ua/archive/603911e30c27486c343bbe52>
- Швець, М. А. (2025). Інклюзія в культурі: європейські підходи та їх імплементація в Україні. *Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations. Collection of scientific papers «SCIENTIA»*, June 27, 2025, Amsterdam, The Netherlands, 163-165.
- Швець, І. Г. (2023). Цифрова інклюзія в культурних індустріях: значення, потенціал і можливості. *Питання культурології*, 42, 328–337.
- Швець, І. Г. (2024). Стратегія цифрової інклюзії в сучасних культурних індустріях крізь призму цифрового розриву. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 3, 97–102.
- Ясеновська, М., Зіненко, О. (2020). Кращі практики інклюзії. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/inclusion_booklet_zor_21.10.2020.pdf
- Conroy, C. (2019). How can the theatre be fully accessible? In *Thinking through Theatre and Performance*. Edited by Maaïke Bleeker, Adrian Kear, Joe Kelleher and Heike Roms. London and New York: Methuen Drama.
- Executive Order on Diversity, Equity, Inclusion, and Accessibility in the Federal Workforce (2021). The White House. URL: <https://bidenwhitehouse.archives.gov/briefing-room/presidential-actions/2021/06/25/executive-order-on-diversity-equity-inclusion-and-accessibility-in-the-federal-workforce/>
- Greco, G. M. (2018). The nature of accessibility studies. *Journal of Audiovisual Translation*, 1(1), 205–232.
- Hall, E. (2010). Spaces of social inclusion and belonging for people with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 54, 48–57.
- Jiménez, A. S., Quinto, N. M. M., Yambo, M. L. C., Méndez, K. V. (2024). Inclusión Educativa de Estudiantes con Discapacidades en Escuelas Públicas Ecuatorianas. *Ciencia Latina Revista Científica Multidisciplinar*, 8(2), 2954–2971.
- Levine, J. (2020). A century of evolution of the accessibility concept. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 83. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1361920919316062>
- Marín, R. J. C., Rogel, G. C. C., Báez, C. J. M., Suntaxi, J. A. T., Salazar, J. A. P., Falcones, H. A. D. (2024). Perspectivas y desafíos de la inclusión de personas con discapacidad en la educación superior: Avances y oportunidades, 4(1), 1–21.
- Mitchell, R. B., Rapkin, C. (1954). *Urban traffic: A function of land use*. Columbia University Press.
- Pressman, H., Schulz, D. (2021). *The art of access: A practical guide for museum accessibility*. Rowman & Littlefield Publishers.

References:

- Inklyuzyvnyi teatralnyi proekt «Bilshe nizh hra» (2018) [Inclusive theater project “More than a game”]. *Mystetskyi arsenal*. 2018. Retrieved from: <https://artarsenal.in.ua/vystavky/podia/inklyuzyvnyj-teatralnyj-proekt-bilshe-nizh-gra/> [in Ukrainian].
- Kliuchko Yu. M. (2022). Suchasni sotsiokulturni praktyky inkliuzii v diialnosti muzeiv [Modern socio-cultural practices of inclusion in the activities of museums]. *Pytannia kulturolohii*. Vyp. 39. S. 141–150 [in Ukrainian].
- Leshchuk H. (2021). Inklyuzyvna komunikatsiia yak instrument formuvannia inklyuzyvnoi kultury : terminolohichniy analiz [Inclusive communication as a tool for forming inclusive culture: terminological analysis]. *Social Work and Education*. Vol. 8. No. 3. pp. 364–372. DOI: 10.25128/2520-6230.21.3.5 [in Ukrainian].
- Mokhniuk R. S. (2022). Inkliuziia yak ody z napriamiv stratehii rozvytku hromadianskoho suspilstva: chynnyk kulturotvorchosti [Inclusion as one of the directions of the strategy for the development of civil society: a factor of

cultural creativity]. *Pytannia kulturolohii*. Vyp. (39). S. 182–193. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.39.2022.256926> [in Ukrainian].

Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii zi stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku (2021) [On approval of the National Strategy for the Creation of a Barrier-Free Space in Ukraine for the Period Until 2030]. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 kvitnia 2021. Uriadovyi portal. 2021. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-nacionalnoyi-strategiyi-iz-stvorennya-bezbaryernogo-prostoru-v-ukrayini-na-period-do-t140421> [in Ukrainian].

Teatralnyi festyval shliakh – platforma dlia rozvytku inkluzyvnoho teatru (2025) [Theatre Festival Shlyak – a Platform for the Development of Inclusive Theatre]. Ukrainskyi kulturnyi fond. 2025. Retrieved from: <https://ucf.in.ua/archive/603911e30c27486c343bbe52> [in Ukrainian].

Shvets M. A. (2025). Inkluziia v kulturi: yevropeiski pidkhody ta yikh implementatsiia v Ukraini [Inclusion in Culture: European Approaches and Their Implementation in Ukraine]. *Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations*. Collection of scientific papers «SCIENTIA», June 27, 2025, Amsterdam, The Netherlands. S. 163–165 [in Ukrainian].

Shvets I. H. (2023). Tsyfrova inkluziia v kulturnykh industriiakh: znachennia, potentsial i mozhlyvosti [Digital inclusion in cultural industries: meaning, potential and opportunities]. *Pytannia kulturolohii*. Vyp. 42. S. 328–337 [in Ukrainian].

Shvets I. H. (2024). Stratehiia tsyfrovoi inkluzii v suchasnykh kulturnykh industriiakh kriz pryзму tsyfrovoho rozryvu [Strategy of digital inclusion in modern cultural industries through the prism of the digital divide]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*. No. 3. S. 97–102 [in Ukrainian].

Yasenovska M., Zinenko O. (2020). Krashchi praktyky inkluzii [Best practices of inclusion]. Retrieved from: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/inclusion_booklet_zor_21.10.2020.pdf [in Ukrainian].

Conroy, C. (2019). How can the theatre be fully accessible? In *Thinking through Theatre and Performance*. Edited by Maaïke Bleeker, Adrian Kear, Joe Kelleher and Heike Roms. London and New York: Methuen Drama [in English].

Executive Order on Diversity, Equity, Inclusion, and Accessibility in the Federal Workforce (2021). The White House. Retrieved from: <https://bidenwhitehouse.archives.gov/briefing-room/presidential-actions/2021/06/25/executive-order-on-diversity-equity-inclusion-and-accessibility-in-the-federal-workforce/> [in English].

Greco, G. M. (2018). The nature of accessibility studies. *Journal of Audiovisual Translation*, 1(1), 205–232 [in English].

Hall, E. (2010). Spaces of social inclusion and belonging for people with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 54, 48–57 [in English].

Jiménez, A. S., Quinto, N. M. M., Yambo, M. L. C., Méndez, K. V. (2024). Inclusión Educativa de Estudiantes con Discapacidades en Escuelas Públicas Ecuatorianas. *Ciencia Latina Revista Científica Multidisciplinar*, 8(2), 2954–2971 [in English].

Levine, J. (2020). A century of evolution of the accessibility concept. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 83. Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1361920919316062> [in English].

Marín, R. J. C., Rogel, G. C. C., Báez, C. J. M., Suntaxi, J. A. T., Salazar, J. A. P., Falcones, H. A. D. (2024). Perspectivas y desafíos de la inclusión de personas con discapacidad en la educación superior: Avances y oportunidades, 4(1), 1–21 [in English].

Mitchell, R. B., Rapkin, C. (1954). *Urban traffic: A function of land use*. Columbia University Press [in English].

Pressman, H., Schulz, D. (2021). *The art of access: A practical guide for museum accessibility*. Rowman & Littlefield Publishers [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 06.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026